

Aliya'ya kaçış

Asım Öz / Yazar

19.05.2019, <https://www.star.com.tr/acik-gorus/aliyaya-kacis-haber-1455088/>

Emre, İzzetbegoviç ve arkadaşlarıyla söyleşiler yaptı, böylece hem entelektüel birikimini hem de diğer yönlerini daha yakından tanıdı. Onun insan ve düşünür olarak kişiliğini ve farklılığını anlamamıza katkı sundu. Ölüm yıldönümlerindeki anmaların rutinleşmesiyle bağlantılı olan twitçi eğilime pirim vermek yerine Akif Emre'nin Aliya İzzetbegoviç üzerine yazdıklarını kritik etmek düşünce mirasımız açısından daha yararlı olacaktır.

Fikri akımlar, siyaset, sanat ve kültür alanındaki tartışmalar çok değişik kesimlerdeki düşünelere atıflarla zenginleşir, yenilenir ve gelişir. Bu kimi zaman yüzyıllar öncesinden kimi zaman ise çağdaş düşünce hayatının önde gelen figürleriyle yapılır. Son yıllarda Aliya İzzetbegoviç üzerine yazılan metinlerde yahut düşünceye dair eserlerde onun vurgularına atıflar, değiniler gittikçe arttı; İzzetbegoviç siyasi özne olmasının ötesinde düşünce tarihinin mühim bir ismi olmaya doğru gidiyor. Pek fark edilmese de Aliya İzzetbegoviç'le ilgili metinlerin önemli bir kısmının aynı zamanda aktüel sosyo-politik durumları değerlendirdiğini söylemek mümkündür. İster takdir ister yergi içersin bu tür yazıları tekrar okuyunca, İzzetbegoviç düşüncesinin ne kadar güncel olduğunu görebiliyor, onun fikri önermelerinin neden kültürel alanda bu denli yaygınlaştığını anlayabiliyoruz.

Adeta bir pusula

Genel anlamda Aliya İzzetbegoviç'in eserleri ve düşüncesinin Türkiye'deki etkisinin birkaç boyutu var. Yazdıkları vefatının ardından, kısa süre içinde ilahiyatçılardan felsefecilere, sosyologlardan düşünce tarihçilerine uzanacak şekilde neredeyse zorunlu başvuru kaynağı hâline geldi. Eserlerinden ziyade bağlamından kopararak alıntılanan sözleri 2000'lerde epeyce yaygınlaştı. Mesele sadece sayısal yoğunlaşmayla sınırlı değildi elbet. Bu yıllarda İzzetbegoviç, sahicilik odaklı vurguyla konformizmin eleştirisinde dolaylı bir kaynak hâline geldi. Bir müddet sonraysa ezberlenmiş turist anlatımları hissi uyandırmaya başladı çoğu. Hiç şüphesiz eylemin düşünce karşısındaki önemine yönelik vurgularla pekişen bu sahne alışın altında yatan sebepler ayrıca ele alınmayı hak ediyor.

Diğer yandan Aliya İzzetbegoviç'in kişiliğinin İslâmcı kimi düşünürlerin dönemsel ilgisine konu olduğu da göz ardı edilmemelidir. 1990'ların ilk yarısı gibi erken bir tarihte, en çok bilinen Doğu Batı Arasında İslâm tercüme edildiğinde, kitabı okuyanlar İzzetbegoviç'in farklılığının yeni bir düşünür tipinin önünü açabileceğini ileri sürmüştü. Ne var ki eser o yıllarda ufarak kitap tanıtımları bir yana bırakılırsa büyük bir sessizlikle karşılanmıştı. Oldukça derinlikli bu eserinde İzzetbegoviç, bir yandan insanları gereksizleştirmek için tasarlanmış totaliter aygıtlarla hesaplaşmış diğer taraftan Müslüman kimliği ile kuşatıcı ve evrensel ölçekte fikir geliştirebilen bir düşünür olduğunu ortaya koymuştu. Zaten onun başlıca kaygılarından biri, modern dünyada Müslümanların var oluş sorunu ve buna verilebilecek İslâmî cevap arayışıydı. Hayat ve ölüm, umutla korku arasındaki Bosna Savaşının sıcaklığı içinde İzzetbegoviç siyasi lider kimliği ile öne çıktı.

Aliya İzzetbegoviç'in 1990'lardan itibaren Türkiye'de esaslı bir şekilde tanınmasında yazıları, belgeselleri, söyleşileri ve televizyon programlarıyla Âkif Emre'nin öncü bir rolü var. Emre, bunu, onun kim olduğundan çok, hâlihazırdaki durumumuzu düşünmek için faydalı olacağından yola çıkarak yapmayı önceledi. Yazdıklarını tekrarlamadan söylenmesi gereken, İzzetbegoviç'in gölgesiz kişiliğini, toplumu, İslâm dünyası ve Batı'yla hesaplaşmasını gündeme getirirken ortaya koyduğu ümitli iyimserliği kaç düşünür ifade etme cesaretini gösterdi? Belki bu yüzden Emre'nin birçok tartışmaya ve eleştiriye konu olan çeşitli isimler üzerine yazdıkları çok sınırlı olmasına karşın İzzetbegoviç eksenli metinleri bir kitap hacmine ulaşmıştır. Denilebilir ki, Emre'nin, İzzetbegoviç'le ilgili değerlendirmeleri pek çok yazar gibi moda, aktüel ilgilere bağlı sönük kıvılcımlar değil süreklilik arz eder.

Âkif Emre'nin, ilki kitabı Göstergeler'den (1997) başlayarak yıllar içinde daha da detaylandırdığı İzzetbegoviç portresi onun siyasi ve fikri önceliklerinin yansıması şeklinde görülmelidir. Bu yüzden gazete ve dergi yazılarının yanında 'İz'ler (2001), Küreselliğin Fay Hattı (2001) ve Çizgisiz Defter (2016) gibi eserlerinde İzzetbegoviç'e dönük ilgisinin izi sürülebilir. Tüm bunlar İzzetbegoviç'in yetiştiği şartları, insan ve düşünür olarak kişiliğini ve farklılığını anlamamıza imkân tanır. Gözlemleri hâlâ gözlerimizin önünde canlanan "aydınlık çehre-

yi, her şeye rağmen mütebessim ve müşfik yüz ifadesinin” büyük bir çileyle yoğrulan ciddiyetini kavramamızı sağlıyor. Ne gördüğüne yöneldiğimizde ise Emre’nin, onu öncelikli ilgi alanlarıyla bağlantılı olarak hakikat arayışındaki samimiyeti, içtenliği ve özgüveniyle ele almaya çalıştığını fark ederiz. Hiç şüphesiz İzzetbegoviç’in mücadelesinin, siyasi kişiliğinin ve düşünürlüğünün nasıl yapılandırıldığını anlamak aynı zamanda sahicilik ve sahtelik arasındaki farklılıkları görebilmeyi mümkün kılar.

Üç katmanlı tipoloji

Aliya İzzetbegoviç’e özgü olan, kendi fikri tecrübesini ümmetin meseleleriyle ilişkilendirebilecek sarahatte, özgürlük mücadelesini hem insanlık tecrübesi, hem mensup olduğu Boşnaklar hem İslam âlemine teşmil edebilecek evsafa ele alıp, gösterebilmesinde yatar. Bu üç katmanlı tipoloji, aynı zamanda Âkif Emre’nin gazete ve dergi yazılarında karşımıza çıkan kendi konumunu da kavrama imkânı verir. Düşünürü basitçe tanımlamak veya açıklamakla yetinmeyip, onu İslâm âleminin potansiyelleri açısından yorumlamayı tercih eder. Ne var ki, bakış açısı kazandıran bu değerlendirmeler koruyucu yalıtılmışlıkla malul çoğu çalışmada görmezden gelinir.

Âkif Emre’nin iyi tanıdığı ve görüştüğü Aliya İzzetbegoviç’e hasredilmiş metinleri toplumdaki yüzeysel değişimleri ele aldığı gibi çağdaş düşünsel tartışmalarla da ilgilenir. Örneğin Emre, İzzetbegoviç’in İslâmcı kişiliğinden dolayı, 1990’ların sonundaki Türk siyasi elitlerince göz ardı edilmesini ve 11 Eylül sonrasındaki güncel durum bağlamında evrensel bir içerik üretememenin yol açtığı fikri krizlerin nasıl aşılabileceği üzerinde durur.

Âkif Emre, Aliya İzzetbegoviç çevresinde, düşünce dünyasını özetleyen kapsamlı yorumlar yapmıştır. İzzetbegoviç’in etkileyici kişiliğinin uyandırdığı saygının kendisini sardığı 1996’dan itibaren onun hakkında pek çok yazı kaleme aldı. İzzetbegoviç’le, arkadaşlarıyla söyleşiler yaptı, böylece onun hem entelektüel birikimini hem de diğer yönlerini daha yakından tanıma imkânı elde etti. Onun insan ve düşünür olarak kişiliğini ve farklılığını anlamamıza katkı sundu. Bosna’da 1940, 1960 ve 1980’li yılların fikri ve siyasi çevrelerini meydana getiren ve şekillendiren düşüncelere tekrar bakmamızı sağladı. Kaybın hissiyatını, anlatan farklı sesler, ilginç anılar ise okuyucuya bir bakıma olağanüstü bir yakınlığın hatırasını yansıttı.

Etkilenmeye açık olmak

Hannah Arendt şöyle yazar: “Bazı insanlar kendi yaşamlarında etkilenmeye öyle açıktırlar ki yaşamın somut nesneleştirmeleri ve kesişim noktaları hâline gelirler.” Bu satırlar, henüz gençken, İslâmcılık cereyanına yön veren düşünürlerle tanışan Aliya İzzetbegoviç’in “etkilenmeye son derece açık” sonraki yıllarını anlamayı sağlar. İzzetbegoviç, Genç Müslümanlar hareketi içinde yer almaya başladığı yıllardan itibaren, çeşitli olmasına rağmen hayli tutarlı da olan entelektüel yolculuğunda çağdaş İslâm düşünürlerini merkeze yerleştirmekten hiçbir zaman geri durmamıştır. Zira profesyonel düşünürlükten uzak olan İzzetbegoviç, düşüncesini

kendi yaşamında ve toplumunda eyleme geçirmiştir. Üstelik erken tarihli yazılarından itibaren tüm hayatı boyunca bu izlek, İslâm dünyasının sorunlarını ele alırken, onun düşüncesini yönlendirmiştir. Bilhassa büyük bir entelektüel cesareti yansıtan bundan dolayı dirençle karşılaşılan İslâm Deklarasyonu (1970) kitabında daha keskinleştirilmiş hâle gelir bahsettiğimiz tema.

Aliya İzzetbegoviç'in çağdaş İslâm düşüncesiyle irtibatına odaklanan metinlere, kaçınılmaz bir şekilde hayli hararetle tartışmaların gölgesi düşer. Onun düşüncesinin özellikle Arap dünyasından Muhammed Abduh, Reşit Rıza, Şekip Arslan, Seyyid Kutub, Fazlur Rahman Malik başta olmak üzere diğer isimlerin yaklaşımlarından izler taşıyıp taşımadığı konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bir tarafta, yaygın mutlak kınama tutumuyla karşılaşıyoruz: Aliya İzzetbegoviç düşüncesi modernist, hurafe karşıtı bir dini yorumun felsefi ve siyasi düzlemde kodlanmasından ibarettir. Diğer tarafta, onun bu yönünün tümüyle göz ardı edildiği görülür. Garip olan bunun belki de ona bir tür saygıdan ötürü yapılmasıdır. Kanaat oluşturucular sanki İzzetbegoviç'in bu yanını unutmak onun için daha hayırlı olur demek ister gibidirler. Lakin bu tutum İzzetbegoviç'i inkârdan başka bir şey değildir. Hâlbuki İzzetbegoviç'i yakından tanıyanlar onun şahsiyetinin bu düşünürlerle şekillendiğini çeşitli vesilelerle ifade etmekten kaçınmazlar. Âkif Emre, Aliya İzzetbegoviç'i bir bütün olarak tarihi, toplumsal, kültürel ve siyasi gelişmeler içinden yeniden kurmayı denerken onun bu yönünü göz ardı etmez. Vurgulanması gereken bir başka nokta, Aliya İzzetbegoviç'in kendi toplumunun duyarlılıklarıyla bu bakış açısını birleştirebilmesidir. Emre, yazılarında ve konuşmalarında çoğu kişinin hiç hesaba katmadığı hatta yok saydığı bu etkileşimi dikkate alarak, farklı bir bakış açısı ortaya koyar; Bosna'daki İslâmî varoluşla geleceği yenileme arzusunu hesaba katar.

Anlatılan yaşamın hayranı olan Âkif Emre'nin Bosna ve Aliya İzzetbegoviç eksenli çalışmalarında izi sürülebilecek bir ele alma şeklidir bu. Osmanlı geleneğinden çok daha modernist bir yaklaşım geliştiren İzzetbegoviç'in Bosna toplumuna yabancılaşmadan düşüncelerini şekillendiren simaları nasıl özümlediğiyle de ilgilenir. Kaldı ki İzzetbegoviç'in temel derdi, İslâm âleminin krizlerini aşmaktır; bu düşünürler üzerinden toplumuna yüce modern iyi olarak dayatılmaya çalışılan politikaları tahkim etmeye yönelik değildir; Müslümanların varlığını tehlikeye atan çöküşe yol açan sorunları önlemekle meşguldür. Aliya İzzetbegoviç'in tezlerini derinlemesine ve ayrıntılı biçimde tekrar okuyan Âkif Emre, medeniyet ve kimlik krizinden çıkış için yapılması gerekenlere erken tarihlerden itibaren ilgi duyar. Bu çerçevede 1990'lardan sonraki yaşamı boyunca etkileyici bir mevcudiyet olan Aliya İzzetbegoviç'i tanımış, sevmiştir. Onu "parçalarına ayırmaya" kendini adayarlardan çok önce kitap hâlinde basılan konuşmalarını okumuş, böylece okurlara düşünürün eserlerini keşfettirmişti. İzzetbegoviç'in, hayat, insan, medeniyet, din, düşünce, var oluş ve hapisane hayatı ekseninde kaleme aldığı notları daha kitaplaşmadan onun yazılarına yansımıştır. Aynı zamanda editör olan Emre, bir dönem çok yaygın olan bir geleneğe uyarak Aliya İzzetbegoviç'in Konuşmalar, Tarihe Tanıklığım ve Özgürlüğe Kaçışım kitaplarına yazdığı önsözlerle, okurlara eserlerin

bir açıklamasını sundu. Konuşmaların ya da hatıratın, kaçınılmaz olarak belirli bir yaşantıyla ilgili olduğunu ortaya koyan bu kısa yazılar, aynı zamanda eserlerin dönemin gelişmeleriyle nasıl ilişkilendirileceğini açıkça belirtmektedir.

Anma biçimleri

Aktif yaşamın muhatarası olarak fikri hayata ayrıcalıklı bir statü veren geleneğe mesafeli duran Âkif Emre'nin, Aliya İzzetbegoviç hakkındaki yazıları, siyasetten tarihe, düşünceden gündelik hayata birçok meseleye temas ediyor. İzzetbegoviç onun için sadece incelenmesi gereken "ilgi çekici" bir kişilik değil, geleceği yenilemeye dönük bir figürdü. Emre'nin vefatından bir iki yıl önce yayımlanan Aliya İzzetbegoviç'i ele alan metinlerinde gündeme getirdiği hususların çoğu, hatırlama ve anma biçimlerinin sorunlarını açıkça ortaya koyuyor. Emre bu bağlamda gelecek perspektifinin geçmişe dönük derinleştirici yorumlarla pekiştirilmesi gerektiğinden bahseder. İzzetbegoviç eksenli törensel anma etkinliklerinin kofluğuna dikkat çekmesi de tamamen bu tutumunu yansıtıyordu. Elbette bu tür faaliyetlerin büsbütün olumsuz olduğunu söylemez.

Âkif Emre'nin denemeler, önsözler, makaleler ve söyleşiler toplamı Aliya'sında, anılmaya değer görülen insanların ardından ağıtlar yakılmasının ne kadar netameli olduğunu vurgulayan pasajlar çoktur. Emre'nin başlıca kaygılarından biridir bu. Bilhassa Aliya İzzetbegoviç'in vefat yıldönümlerinde düzenlenen etkinliklere dair gözlemlerini aktarırken bu meseleyle ilgilenir ve kaçınılması gerekenleri gözlem sanatının gücüyle birleştirir. Emre ayrıca bizzat anma eyleminin faydalı ve sorunlu yönlerini ele alır. Burada Emre'nin konumu, çoğu kişiye kıyasla daha serttir. Kişileri bir tür ikon hâline getirip bugüne ne söylediğini gündeme getirmeden "ne büyük insandı" demenin geleneğimize uymadığı gibi bize herhangi bir katkı da sunmadığını vurgular. Eleştirel farkındalığı artırmayı amaçlayan Emre'nin metinleri, şüphesiz medeniyet perspektifli çıkış arayışının ve Bosna'daki İslâmî mirasın nasıl çözümlenmesi gerektiğine dair kapsamlı bir bakış açısı sunuyor. Dolayısıyla olağanüstü bir yakınlığın hatırasını yansıtan bu yazılar, günümüzü ve geleceğimizi anlamak adına hâlâ büyük bir ilham kaynağı. Kişiliği, mücadelesi ve düşünceleri yeniden ele alınmayı hak eden Aliya İzzetbegoviç'ten hareketle Âkif Emre'yi nasıl değerlendirebiliriz, onu hangi çerçevede anlamalı ve anlamlandırmalıyız, sorularına cevap aranmalı. Ölüm yıldönümlerindeki anmaların rutinleşmesiyle bağlantılı olan twitçi eğilime pirim vermek yerine Emre'nin İzzetbegoviç üzerine yazdıklarını kritik etmek düşünce mirasımız açısından daha yararlı olacaktır. Bu vesileyle her ikisini rahmetle anıyorum.

ozasim76@yahoo.com.tr